

Araştırma Makalesi

Başvuru: 23.04.2026

Kabul: 24.05.2026

Atıf: Akdemir, Eylem ve Nejdet Durak. "Göçün Felsefî Temelleri ve Etik: Kavramlar ve Kuramlar Üzerine Bir Değerlendirme," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 25 (Haziran 2026): 353-370. <https://doi.org/10.55256/temasa.1935922>

Göçün Felsefî Temelleri ve Etik: Kavramlar ve Kuramlar Üzerine Bir Değerlendirme¹

Eylem Akdemir²

ORCID: 0000-0001-7790-9050

Nejdet Durak³

ORCID: 0000-0002-2271-590X

DOI: 10.55256/TEMASA.1935922

Öz

Bu çalışma, göç olgusunu disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak, göçle ilişkili temel kavram ve kuramları felsefî ve etik boyutlarıyla birlikte değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Göç, yalnızca coğrafi bir yer değiştirme hareketi değil; aynı zamanda bireyin aidiyet, kimlik ve varoluşsal yönelimleriyle şekillenen çok boyutlu bir olgu alanıdır. Bu doğrultuda çalışma, göçün siyasi ve hukuki kavramlarını (mülteci, göçmen, sığınmacı, vatansız) ile klasik, çağdaş ve sosyokültürel göç kuramlarını analitik ve karşılaştırmalı bir yöntemle incelemekte; söz konusu yaklaşımların göç olgusunu açıklamadaki imkân ve sınırlılıklarını ele almaktadır. Çalışmada, göçün yalnızca ekonomik ya da yapısal nedenlerle açıklanamayacağı; aksine ötekiyle karşılaşma, misafirperverlik, etik sorumluluk ve adalet gibi felsefî kavramlar çerçevesinde yeniden düşünülmesi gerektiğini belirlemektedir. Bu bağlamda, göçmenlik deneyimi yalnızca bir hareketlilik biçimi değil, aynı zamanda insan hakları, tanınma ve kırılabilirlik ekseninde şekillenen etik bir sorun alanı olarak incelemektedir. Araştırmanın temel katkısı, göç kuramlarının indirgemeci açıklamalarına karşı, göçü insan merkezli, ilişkisel ve normatif boyutlarıyla birlikte değerlendiren bütüncül bir yaklaşım sunmasıdır. Bu yönüyle çalışma, göç olgusunu yalnızca açıklanması gereken bir toplumsal olgu olarak değil; aynı zamanda etik yükümlülükler ve insanî sorumluluklar bağlamında yeniden düşünülmesi gereken bir mesele olarak ele alarak literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mültecilik, Öteki, Misafirperverlik, Etik Sorumluluk, İnsan Hakları, Küresel Adalet.

Philosophical Foundations and Ethical Dilemmas of Migration: An Evaluation of Concepts and Theories

Abstract

This study aims to examine the phenomenon of migration from an interdisciplinary perspective by evaluating key concepts and theories related to migration within their philosophical and ethical dimensions. Migration is not merely a geographical movement, but a multilayered experiential process shaped by individuals' sense of belonging, identity, and existential orientation. In this context, the study analyzes the political and legal concepts of migration (such as refugee, migrant, asylum seeker, and statelessness), alongside classical, contemporary, and sociocultural migration theories through an analytical and comparative method, revealing both the explanatory capacities and limitations of these approaches. The study argues that migration cannot be reduced solely to economic or structural determinants; rather, it must be reconsidered within a broader framework that includes philosophical concepts such as the encounter with the Other, hospitality, ethical responsibility, and justice. Accordingly, the experience of migration is conceptualized not only as a form of mobility, but also as an ethical problem shaped by human rights, recognition, and vulnerability. The main contribution of this research lies in its development of a holistic and human-centered approach that challenges reductionist explanations in migration theories by incorporating relational and normative dimensions. In this respect, the study seeks to contribute to the literature by framing migration not only as a social phenomenon to be explained, but also as an ethical issue that necessitates reflection on human responsibility and moral obligations.

Keywords: Refugees, The Other, Hospitality, Ethical Responsibility, Human Rights, Global Justice.

¹ Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Nejdet Durak danışmanlığında hazırlanmakta olan "Bir İnsan Hakkı Olarak Göç, Mülteciler ve Etik" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. eylmilhyt32@gmail.com

³ Prof. Dr., Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. nejdetdurak@sdu.edu.tr

Giriş

Göç olgusu, insanlık tarihinin en köklü ve süreklilik arz eden dinamiklerinden biri olmakla birlikte, günümüzde hem demografik ya da sosyo-ekonomik bir hareketlilik biçimi olarak hem de bir felsefî ve etik problem alanı olarak ele alınmayı gerektirmektedir. En genel anlamıyla göç, bireylerin veya toplulukların çeşitli nedenlerle bir coğrafi mekândan diğerine yönelmesi olarak tanımlansa da, bu yer değiştirme eylemi basit bir mekânsal hareketliliğin ötesine geçerek aidiyet, kimlik, yabancılaşma ve ötekilik gibi varoluşsal sorunsalları da içermektedir. Bu yönüyle göç, yalnızca ekonomik, siyasal ya da çevresel faktörlerle açıklanabilecek bir olgu olmaktan çıkar; insanın kendisiyle ve başkasıyla kurduğu ilişkinin sınırlarını yeniden belirleyen çok boyutlu bir deneyim alanına dönüşür.

Göç literatüründe yer alan kuramsal yaklaşımlar, bu olgunun farklı boyutlarını açıklamaya yönelik önemli katkılar sunmakla birlikte, çoğunlukla tek bir analitik çerçeveye sınırlı kalmaktadır. Ernst Georg Ravenstein'in *Law of Migration* (Göç Kanunları)'ı ile başlayan kuramsallaştırma girişimleri, Everett Lee'nin itme-çekme modeli, neo-klasik ekonomik yaklaşımlar ve çağdaş sosyokültürel kuramlar, göçün belirli yönlerini aydınlatmakla birlikte onun bütüncül doğasını ifade etmekte yetersiz kalabilmektedir. Zira göçü, yalnızca rasyonel tercihler ya da yapısal zorunlulukların sonucu değil; bireyin anlam arayışı, güvenlik ihtiyacı ve etik ilişkiler ağı içerisinde şekillenen bir süreç olarak da tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla, göçü açıklayan her kuramsal çerçeve kısmi bir indirgeme eğilimi taşımaktadır.

Bu bağlamda mültecilik, göçmenlik, sığınmacılık ve vatansızlık gibi hukuki-siyasal kavramların yanı sıra; öteki, yabancı ve misafirperverlik gibi felsefi kavramlar, göçün etik boyutunu görünür kılan anahtar analiz araçları olarak kullanılmaktadır. Zorunlu yer değiştirme deneyimi, bireyi yalnızca fiziksel olarak yerinden etmekle kalmaz; onu hukuki statü, haklara erişim ve insanî tanınma bakımından savunmasız bir konuma düşürmektedir. Bu durum, göç meselesinin yalnızca devlet politikaları ve sınır rejimleri çerçevesinde değil; evrensel insan hakları, adalet ve sorumluluk ilkeleri bağlamında da ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Modern ulus-devlet yapısının sınırlar, vatandaşlık ve aidiyet üzerinden kurduğu düzen, göçmeni çoğu zaman "öteki" olarak konumlandırırken, bu ötekilik hâli derin bir etik sorgulamayı da beraberinde getirmektedir.

Bu çalışma, göç kavram ve kuramlarını disiplinler arası bir perspektifle ele alarak, söz konusu kuramsal yaklaşımların sunduğu açıklama imkânlarını felsefî ve etik bir çerçevede yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, göçün yalnızca ekonomik ya da yapısal belirleyicilere indirgenemeyeceği; aksine bireyin varoluşsal yönelimi, toplumsal ilişkileri ve etik sorumluluklarıyla birlikte düşünülmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Böyle bir yaklaşım, göç olgusunu hem açıklanması gereken bir toplumsal olgu olarak hem de insanın ötekiyle karşılaşmasında ortaya çıkan etik bir sınama alanı olarak kavramaya imkân tanımaktadır.

1. Göç ile İlgili Temel Kavramlar

1.1. Siyasi ve Hukuki Kavramlar: Mülteci, Göçmen, Sığınmacı ve Vatansız

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup, günümüzde hem ulusal hem de uluslararası düzeyde belirleyici bir toplumsal olgu hâline gelmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte hız kazanan göç hareketleri, yalnızca nüfus hareketliliği olarak değil; ekonomik, siyasal, kültürel ve etik sonuçları itibarıyla çok boyutlu bir inceleme alanını belirginleştirmektedir. Bu bağlamda göç, bireysel deneyimlerin ötesine geçerek, toplumsal yapıların dönüşümünü etkileyen evrensel bir olgu niteliği kazanmıştır. Göç olgusuna ilişkin tanımlar çeşitlilik gösterse de, bu tanımların ortak paydasını "yer değiştirme" kavramı oluşturmaktadır.⁴

⁴ Çağlar Türker, "Göç Kavramları İçin Kavramsal Bir Çerçeve," *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi* 5, sayı: 8 (2018): 30.

Göç, farklı nedenlerle gerçekleşebilen bir mekânsal hareketlilik biçimidir. Bu nedenler arasında ekonomik beklentiler, eğitim ve istihdam olanakları, evlilik, siyasal baskılar, savaş, yoksulluk ve çevresel krizler yer almaktadır. Göç, bireylerin kendi iradeleriyle gerçekleşebileceği gibi, zorlayıcı koşullar altında da ortaya çıkabilmektedir.⁵ Bu yönüyle göç, fiziksel bir yer değiştirme olmasının yanı sıra bireyin toplumsal, kültürel ve siyasal konumunun yeniden inşa edildiği bir süreçtir.

Literatürde göç farklı şekillerde tanımlanmıştır. Everett Lee'ye göre göç, kalıcı veya yarı kalıcı yer değiştirme hareketidir.⁶ Taylan Akkayan göçü, bireylerin yaşamlarının tamamını ya da bir bölümünü geçirmek üzere bir yerden başka bir yere yerleşmeleri olarak tanımlar.⁷ Sunday Üner ise göçü, bir yerleşim biriminden diğerine yapılan yer değiştirme hareketi olarak ifade eder.⁸ Özer, göçü yalnızca mekânsal bir değişim olarak değil; toplumsal yapıyı dönüştüren çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirmektedir.⁹ Cemal Yalçın ise göçü ekonomik, siyasal ve bireysel nedenlere bağlı olarak gerçekleşen, geçici ya da kalıcı yer değiştirme hareketi şeklinde tanımlar.¹⁰ Bu tanımların tamamı, göçün temelinde yer alan mekânsal hareketliliği vurgulamakla birlikte, olgunun toplumsal boyutuna da işaret etmektedir.

Göçle ilgili kavramlar arasında en merkezi olanlardan biri "mülteci" kavramıdır. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi'ne göre mülteci; ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle zulüm görme korkusuyla ülkesinin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da yararlanmak istemeyen kişidir.¹¹ Bu tanım, mültecilik statüsünü hukuki bir çerçeveye oturtmakla birlikte, bireyin güvenlik ve korunma ihtiyacını merkeze almaktadır. Mülteci tanımı zamanla genişletilmiştir. 1969 Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi, dış saldırı, işgal veya kamu düzenini bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan bireyleri de mülteci kapsamına dâhil etmiştir. Benzer şekilde 1984 Cartagena Bildirisi, yaygın şiddet ve insan hakları ihlalleri gibi durumları da mültecilik kapsamına alarak tanımı daha da genişletmiştir. Türkiye'de ise 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda mülteci statüsü, coğrafi sınırlama çerçevesinde yalnızca Avrupa'da meydana gelen olaylara bağlı olarak tanımlanmıştır.¹²

Göçmen kavramı ise genellikle ekonomik nedenlerle ve gönüllü olarak yer değiştiren bireyleri ifade etmektedir. Ekonomik göçmenler, daha iyi yaşam koşulları, istihdam olanakları veya gelir düzeyi beklentisiyle başka ülkelere yönelirler. Bu bireyler, göç sürecinde yasal veya yasa dışı statülerde bulunabilirler. Özellikle düzensiz göç bağlamında, göçmenlerin insan kaçakçılığı, kötü muamele ve sömürü gibi ciddi etik ihlallerle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir.¹³ Bu durum, göçmenliğin ekonomik boyutlu bir hareketlilik olmakla birlikte ciddi bir etik sorun alanı olduğunu da ortaya koymaktadır.

Sığınmacı kavramı, uluslararası koruma talebinde bulunmuş ancak henüz mülteci statüsü kesinleşmemiş bireyleri ifade etmektedir. Bu kişiler, zulüm veya ciddi zarar tehdidinden kaçınmak amacıyla başka bir ülkeye sığınmış ve hukuki statülerine ilişkin karar sürecini beklemektedir. Başvurunun reddedilmesi durumunda, bireylerin ülkeden çıkarılması söz konusu olabilmektedir.¹⁴

⁵ Dilek Tiryaki Yenilmez, "Deprem ve Göç İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme," *Akademik Düşünce Dergisi* 7, (2023): 41-42.

⁶ Everett Lee, "A Theory of Migration" in *Theories of Migration*, ed. Robin Cohen (Edward Elgard Publishing, Cheltenham, 1996), 16.

⁷ Taylan Akkayan, *Göç ve Değişme* (İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979), 5.

⁸ Sunday Üner, *Nüfusbilim Sözlüğü* (Ankara: H.Ü Yayınları, 1972), 77.

⁹ İnal Özer, *Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme* (Bursa: Ekin Kitabevi, 2004), 11.

¹⁰ Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2004), 13.

¹¹ Abdurrahman Yılmaz, "Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri," *Turkish Studies* 9, sayı: 2 (2014): 1687.

¹² IOM (International Organization for Migration), *Göç Terimleri Sözlüğü*, ed. Richard Perruchoud ve Jillyanne Redpath-Crosh, İkinci Baskı, 65.

¹³ Polat Kara ve Recep Korkut, "Türkiye'de Göç İltica ve Mülteciler," *Türk İdare Dergisi* 467, (2010): 154.

¹⁴ IOM, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 74

Göçle ilişkili bir diğer önemli kavram ise “vatansızlık”tır. Vatansız bireyler, hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak tanınmayan ve buna bağlı olarak temel haklardan yoksun kalan kişilerdir. Bu kişiler, diplomatik koruma, ikamet hakkı ve ülkeye geri dönüş hakkı gibi temel güvencelerden mahrumdur. Vatansızlık; hukuki boşluklar, ayrımcılık, vatandaşlıktan çıkarma veya doğum kaydının olmaması gibi farklı nedenlerle ortaya çıkabilmektedir.¹⁵

Bu kavramlar birlikte değerlendirildiğinde göçün, hukuki statü, haklar ve tanınma meseleleriyle doğrudan ilişkili olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle mültecilik, sığınmacılık ve vatansızlık gibi durumlar, bireyin bulunduğu coğrafyadan, hukuki korumadan, haklardan ve toplumsal tanınmadan da mahrum kalabildiğini göstermektedir. Bu durum, göç olgusunu insan hakları, adalet, sorumluluk ve insan onuru gibi temel etik kavramlar çerçevesinde ele almayı zorunlu kılmaktadır.

1.2. Felsefi ve Ahlaki Kavramlar: Öteki, Kimlik ve Aidiyet, Misafirperverlik, Sınır

Değişen tarihsel ve toplumsal koşullar, göç olgusunun yapısında önemli dönüşümlere yol açmış; yeni göç türleri ve göçmenlik biçimleri, mevcut kavramsal ve kuramsal çerçevelerin yetersizliğini görünür kılmıştır. Belirli tarihsel bağlamlarda geliştirilen bu kuramlar, günümüz göç dinamiklerini açıklamada sınırlı kalmakta; bu durum ise kavramsal belirsizlikleri derinleştirerek göçün felsefi, etik ve politik boyutlarının yeterince, kapsamlı analiz edilememesine neden olmaktadır. Dolayısıyla göçü nesnel bir olgu olarak ele alan bilim insanlarına, bu çok boyutlu olguyu yeniden düşünme sorumluluğu düşmektedir.¹⁶

Göçün felsefi analizinde temel kavramlardan biri “öteki”dir. En genel anlamıyla öteki, “ben”in karşısında konumlanan varlıktır. Göç bağlamında ötekilik, sosyolojik, politik, hukuki ve etik bir konumlandırma meselesidir. Bu çerçevede konukseverlik (hospitality) kavramı merkezi bir önem kazanmaktadır. Immanuel Kant’ın *Zum Ewigen Frieden* adlı eserinde geliştirdiği “yabancı hakkı”, göçmeni dünya vatandaşlığı perspektifi içinde değerlendirerek ötekiye yönelik bir etik sorumluluk anlayışı geliştirir. Bu yaklaşım, Emmanuel Levinas ve Hannah Arendt’in düşünceleriyle birlikte ele alındığında, göç meselesine yönelik etik ve politik bir perspektif sunmaktadır. Buna karşılık Jacques Derrida, Kant’ın koşullu konukseverliği ile Levinas’ın koşulsuz konukseverliği arasındaki gerilime dikkat çekerek, bu yaklaşımların pratikte çeşitli açmazlar içerdiğini ileri sürer.¹⁷

Göçmenleri yerleşik düzenin sürekliliğine yönelik bir tehdit olarak algılayan yaklaşım, “ahlaki panik” olarak tanımlanabilecek bir refleks ortaya çıkarmaktadır. Bu refleks, ulusçuluk, din veya coğrafi aidiyet gibi araçlar üzerinden “biz” ve “ötekiler” ayrımını keskinleştirir. Böylece ötekileştirme, kültürel bir farklılık, politik olarak örgütlenen ve araçsallaştırılan bir dışlama mekanizmasına dönüşebilmektedir. Bu süreçte yerellik politikaları, çoğu zaman ötekiye yönelik bir nefret söylemiyle birleşerek, sistemsel düzeyde “aynılaştırma” eğilimini güçlendirebilmektedir. Sonuç olarak göçmen, konukseverlikten uzak, dışlayıcı bir politik düzen içinde konumlandırılabilir.¹⁸

Levinas’ın yaklaşımında “öteki”, etik düşüncenin merkezinde yer alır. Ona göre düşünce, ötekiyle kurduğu ilişki sayesinde genişler; ötekiden yoksun bir düşünce ise kendi içine kapanarak narsistik bir karakter kazanabilmektedir. Bu bağlamda etik, ontolojiden önce gelir ve şiddetin önlenmesinin temel koşulunu oluşturur. Levinas’a göre Batı düşüncesi, etiği önelememesi nedeniyle “aynı”nın “başka”ya karşı tahakkümünü engelleyememiştir. Bu nedenle homojenleştirici politikalar, ötekiyle etik bir ilişki kurulmasını imkânsız kılmaktadır.¹⁹ Arendt’in göç ve öteki üzerine düşünceleri, bizzat deneyimlediği yurtsuzluk bağlamında ele alınmaktadır. Nazi Almanyası’ndan kaçmak

¹⁵ IOM, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 95.

¹⁶ Hayriye Erbaş ve Özlem Alioğlu Türker, “Göç Araştırmaları Alanında Kavramsal Sorunlar ve Etik/Politik Sorumluluk,” *DTCF Dergisi* 59, sayı: 2 (2019): 885.

¹⁷ Ramazan Kılıç, “Göçmen ve Ötekilik: Aynılığın Narsizmi mi Öteki’nin Konukseverliği mi? –Bir Göçmen Felsefesi Çağrısı-,” *Dini Araştırmalar Dergisi* 10, (2023): 66.

¹⁸ Kılıç, “Göçmen ve Ötekilik: Aynılığın Narsizmi mi Öteki’nin Konukseverliği mi? –Bir Göçmen Felsefesi Çağrısı-,” 66-67.

¹⁹ Emmanuel Levinas, *Totality and infinity I*, çev. A. Lingis. (Duchesne University Press, 2003), 197-201.

zorunda kalan Arendt, insan haklarının evrenselliğini ve konukseverlik fikrini merkeze alır. Ona göre ulusal sınırlar ve milliyetçi ideolojiler, ötekini tehdit ve düşman olarak konumlandırarak dışlamanın zeminini oluşturmaktadır. Bu bağlamda günümüzde örneklerini sıklıkla gördüğümüz mülteci krizleri ve yükselen aşırı söylemler, hareketler, Arendt'in analizlerinin güncelliğini koruduğunu göstermektedir.²⁰

Levinas ve Arendt'te, kamusal alan ötekiyle birlikte var olmanın zorunlu zemini olarak belirir. Arendt'e göre kamusal alan, farklılıkların birlikte var olduğu bir alandır; ötekinin dışlandığı bir dünyada ise kamusal alan ortadan kalkar. Bu durum, toplumsallığın yerini dar ve dışlayıcı "biz" anlayışlarına bırakmasına yol açabilmektedir. Düşünürü göre böylelikle insan hakları, ulus-devlet sınırlarına bağımlı hâle gelir ve evrensel bir güvence olmaktan uzaklaşır. Arendt'in vurguladığı üzere, vatandaşlığını kaybeden birey, yalnızca siyasal haklarını değil, insan onurunu da koruyacak zemini de kaybedecektir. Bu nedenle göçmenlik deneyimi, modern dünyada insan haklarının korunmasındaki zayıflıkları ve güvencesizliği görünür kılan başlıca olgulardan biridir.²¹

Immanuel Kant'ın Ebedi Barış Üzerine metninde geliştirdiği konukseverlik kavrayışı, klasik anlamda ahlaki bir erdem olmaktan ziyade, kozmopolit hukuk anlayışının kurucu bir ilkesi olarak temellendirilir. Kant'ın "dünya vatandaşlığı hakkı" (Weltbürgerrecht) çerçevesinde formüle ettiği konukseverlik, yabancıya başka bir ülke toprağına vardığında düşman olarak karşılanmama hakkını içerir ve bu yönüyle negatif hak kapsamında ele alınır.²² Bu hak, yeryüzünün ortak mülkiyetine dayalı bir perspektiften hareketle temellendirilir: Bu yaklaşım doğrultusunda hiçbir kimse dünyanın herhangi bir parçası üzerinde mutlak bir hak iddiasında bulunamaz. Dolayısıyla konukseverlik, Kant'ta hümanist bir çağrı değil, aklın normatif düzenine içkin bir zorunluluk olarak belirginlik kazanmaktadır. Ancak bu çerçeve, yabancıya kalıcı yerleşimini değil, geçici ikametini garanti altına alır; bu yönüyle Kant'ın konukseverliği, egemenlik ilkesini askıya almayan sınırlı bir kozmopolitlik olarak kalır.

Emmanuel Levinas'ın etik düşüncesi, Kantçı çerçevenin ötesine geçerek ötekiye hukuki bir özne olmaktan ziyade etik ilişkinin kurucu koşulu olarak konumlandırır. Levinas'ta öteki, ontolojik kategoriler içinde kavranabilecek bir varlık değil; yüz yüze karşılaşmada açığa çıkan ve benliği sorumluluğa çağırarak aşkın bir varoluştur. Bu anlamda öteki, ben tarafından temsil edilemeyen, indirgenemeyen ve aynılaştırılmayan bir başkalığı ifade etmektedir. Levinas'ın "yüz" (visage) kavramı, ötekinin kırılabilirliği ve savunmasızlığı üzerinden benliğe yönelttiği etik talebi belirgin kılmaktadır. Böylece etik, ontolojiden önce gelir ve benliğin kendisini kurma süreci, ötekiye karşı duyulan sorumlulukla belirlenir. Bu perspektif, göçmenlik bağlamında ötekileştirmenin yalnızca politik bir dışlama değil, aynı zamanda etik açıdan sorunlu bir duruma işaret eder. Hannah Arendt ise öteki sorununu, politik düzenin temel bileşenleri üzerinden ele alarak hak ve aidiyet ilişkisini sorgular. Arendt'in "haklara sahip olma hakkı" (the right to have rights) formülasyonu, insan haklarının yalnızca insan olmaya değil, bir politik topluluğa aidiyetle güvence altına alındığını belirginleştirir. Bu bağlamda mülteci kavramı, modern insan hakları rejiminin aporetik yapısını açığa çıkarır: Vatandaşlık bağı kaybeden birey, hukuki olarak görünmez hâle gelir ve böylece insan olmanın sağladığı varsayılan haklardan fiilen yoksun kalır. Arendt'e göre bu durum, ulus-devlet sisteminin yapısal bir sonucudur ve konukseverlik etik bir ilke olmaktan çıkarak politik bir mesele olarak yeniden düşünülmelerini zorunlu kılar.²³

Göç olgusunun felsefi analizinde "kimlik" kavramı da ben-öteki diyalektiği içinde yeniden düşünülmelidir. Kimlik, sabit ve özsel bir yapıdan ziyade, fark ve ilişkisellik içinde kurulan dinamik bir oluş sürecidir. Modern öncesi toplumlarda daha çok kolektif ve durağan biçimlerde kurulan kimlik, modernite ile birlikte reflektif ve çoğul bir karakter kazanmış; postmodern koşullarda ise parçalanmış ve akışkan bir yapıya dönüşmüştür.²⁴ Bu dönüşüm,

²⁰ Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları 2/Emperyalizm*, çev. Bahadır Sina Şeker. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 11-23.

²¹ Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şeker. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 430-435.

²² Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine*, çev. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray. (Ankara: A.Ü.S.B. Fakültesi Yayınları, 1960), 26.

²³ Kılıç, "Göçmen ve Ötekilik: Aynılığın Narsizmi mi Öteki'nin Konukseverliği mi? -Bir Göçmen Felsefesi Çağrısı-," 76-77.

²⁴ Özden Gezer Oğuz, "Göç Kimlik Aidiyet Ekseninde Nil Yalter," *İdil Dergisi* 74, (2020): 1506-1507.

kimliğin artık sabit bir öz değil, sürekli müzakere edilen bir konum taşıdığını göstermektedir. Göç, bu süreci yoğunlaştıran ve görünür kılan kurucu bir kırılma anı olarak işlev görür. Göçmen özne, farklı normatif düzenler ve kültürel yapılar arasında konumlanarak kimliğini yeniden kurmak zorunda kalır. Bu süreçte kimlik, hem korunması gereken bir aidiyet formu hem de yeni bağlamlara uyum sağlayan esnek bir yapı olarak çift yönlü bir hareket sergiler. Kimlik, hem öznel bir seçim, hem de başkaları tarafından atfedilen kategoriler ve güç ilişkileri içinde şekillenen bir konumdur.²⁵ Dolayısıyla kimlik, ben ile öteki arasındaki sınırların sabit değil, sürekli yeniden çizildiği bir alan olarak anlaşılmalıdır.

Göç süreci, bireyin anlam dünyasını kurduğu kültürel yapıların sürekliliğini kesintiye uğratarak, öznenin normatif referans çerçevesinde bir kırılma ortaya çıkarır. Bireyler gündelik yaşamda karşılaştıkları sorunları çoğunlukla ait oldukları kültürel habitus içinde çözümlerken, göç deneyimi bu yerleşik anlam ağlarını işlevsiz kılabılır. Bu durum, göçmen özneyi yeni bir normatif düzen içinde konumlanmaya zorlar. Bu bağlamda göçmen, ya ev sahibi toplumun kültürel yapılarını içselleştirerek kendi kimliğini yeniden kurar ya da bu unsurları bütünüyle benimseyerek önceki aidiyetlerini askıya alır. Bu ikilik, klasik göç kuramlarında asimilasyon ve ayrışma kavramlarıyla ifade edilir. Buna karşılık hem özgün kültürel aidiyetin korunması hem de yeni toplumsal bağlamla etkileşim kurulması, entegrasyon olarak kavramsallaştırılır.²⁶ Ancak bu kategoriler, sosyolojik, normatif ve politik tercihler içerir; zira her biri, kimliğin nasıl kurulması gerektiğine dair örtük bir değer yargısı taşır. Dolayısıyla kültürel uyum, basit bir adaptasyon süreci olmamakta, öznenin kendisini yeniden belirlediği/konumlandığı ontolojik ve etik bir dönüşüm alanıdır.

Göçün etik ve felsefi boyutunu anlamada merkezi kavramlardan biri “misafirperverlik”tir. Kavram, etimolojik olarak yabancıların geçici olarak kabul edilmesi anlamına gelse de, modern bağlamda devletlerin ve toplumların ötekiyle kurduğu ilişkinin normatif çerçevesini belirlemektedir.²⁷ Misafirperverlik, yalnızca maddi ihtiyaçların karşılanmasıyla sınırlı olmayan; egemenlik, sınır, aidiyet ve hak kavramlarıyla iç içe geçmiş çok boyutlu bir ilişkidir. Bu nedenle konukseverlik tartışmaları, etik ile hukukun kesişim noktasında konumlanır ve özellikle modern ulus-devlet bağlamında ötekinin nasıl tanınacağı sorusunu merkezine alır.²⁸

Immanuel Kant, konukseverliği kozmopolit hukukun bir ilkesi olarak formüle eder. Kant’a göre dünya vatandaşlığı hakkı, yabancıların düşmanca muamele görmeme hakkını güvence altına alır; ancak bu hak, yalnızca geçici bir ikametle sınırlıdır ve egemen devletin hukukuna tabidir.²⁹ Bu yönüyle Kant’ın konukseverliği koşullu ve sınırlıdır: Yabancı, ev sahibi toplumun normatif düzenine uyduğu sürece kabul edilir. Dolayısıyla konukseverlik, etik bir açıklıktan ziyade hukuki bir düzenleme olarak belirir. Bu yaklaşım, göçmeni hak öznesi olarak tanıırken, diğer yandan onu egemenliğin sınırları içinde tutar ve ötekiyle kurulan ilişkinin etik radikalliğini sınırlar.³⁰

Buna karşılık Emmanuel Levinas, etiği ötekiye karşı duyulan sonsuz sorumluluk üzerinden temellendirerek konukseverliği radikal biçimde yeniden ele alır. Levinas’ta özne, kendi kendine yeterli bir varlık değil; ötekiye yönelmiş sorumluluk sayesinde kurulan bir varoluştur. Bu nedenle “ben”in ortaya çıkışı, ötekinin talebine verilen yanıtla mümkündür.³¹ Levinas’ın sorumluluk anlayışı, klasik etik teorilerdeki karşılıklılık ilkesini aşar; burada sorumluluk tek yönlü, sınırsız ve tamamlanamazdır. Bu çerçevede misafirperverlik, ev sahibi ile misafir arasındaki simetrik bir ilişki olmaktan çıkar; ev sahibi, ötekiye karşı koşulsuz bir açıklık içinde konumlanır. Böylece konukse-

²⁵ Mesut Emre Balcı, “Zorunlu Göç: Kimlik, Aidiyet ve Uyum Çerçevesinde Bir Değerlendirme,” *Tezkire Dergisi* 81, (2022): 111-112.

²⁶ Balcı, “Zorunlu Göç: Kimlik, Aidiyet ve Uyum Çerçevesinde Bir Değerlendirme,” 116-117.

²⁷ Müzeyyen Altunbay, “Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut’ta Misafirperverlik ve İzzeti İkrâm,” *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 56, (2016): 359.

²⁸ Berkant Kıykaç, “Eşikteki Misafir: Derrida’nın Konukseverlik Anlayışı Işığında Yunan Mitlerinin İncelenmesi,” *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi* 12, sayı: 1 (2025): 99.

²⁹ Kant, *Edebi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 240.

³⁰ Ceylan Lortoğlu, “Suriyeli Mültecilerin “Misafir” Olma Haline Misafirperverlik Hukuku ve Etiği Açısından Bakış,” *İnsan & İnsan Dergisi* 11, (2017): 59.

³¹ Elif Çırakman, “Levinas’ta Öteki ve Adalet: Eleştirel Bir Not,” *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 13, sayı: 4 (2000): 180.

verlik, hukuki ve politik sınırların ötesinde, etik bir zorunluluk hâline gelir.³² Ancak bu yaklaşım, Jacques Derrida tarafından aporetik bir yapı içinde yeniden değerlendirilir. Derrida'ya göre konukseverlik, kaçınılmaz olarak koşullu ile koşulsuz arasında bir gerilim taşır. Koşulsuz konukseverlik, ötekiye sınırsız bir açıklık talep ederken; pratik düzlemde her konukseverlik biçimi, belirli kurallar, sınırlar ve egemenlik ilişkileri içinde gerçekleşir. Bu nedenle mutlak konukseverlik, kendi imkân koşullarını aşan bir ideal olarak tanımlanır. Ayrıca Derrida, koşulsuz konukseverliğin ev sahibini kendi mekânında “rehine” konumuna düşürebileceğini ileri sürerek, bu yaklaşımın başka türden bir şiddet potansiyeli barındırdığını ileri sürer.³³

Jacques Derrida, konukseverlik meselesini Kantçı kozmopolit hukuk çerçevesi üzerinden ele alarak, bu kavramın içsel gerilimlerini açığa çıkarır. Derrida'ya göre Immanuel Kant'ın “kozmpolit hukuk” ile “konukseverlik” arasında kurduğu ilişki, misafirperverliği etik bir açıklıktan ziyade hukuki ve siyasal bir düzenleme alanına yerleştirir. Bu bağlamda konukseverlik, devletin yurttaşıyla kurduğu ilişki, uluslararası hukuk normları ve kurumsal düzenlemeler tarafından belirlenir.³⁴ Ancak Derrida, bu noktada Kant'ın formülasyonunun bir açmaz içerdiğini ileri sürer: Konukseverlik, bir yandan evrensel bir hak olarak tanımlanırken, diğer yandan belirli koşullara bağlanarak sınırlandırılmaktadır. Bu durum, konukseverliğin özünde yer alan açıklık ile egemenlik arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır. Derrida, bu gerilimi “koşullu” ve “koşulsuz” konukseverlik ayrımı üzerinden kavramsallaştırır. Koşullu konukseverlik, Kantçı anlamda hukuki düzenlemeler ve egemenlik ilişkileri içinde işleyen, sınırlandırılmış bir kabul biçimidir. Buna karşılık koşulsuz konukseverlik, yabancıнын kimliği, statüsü ya da niyeti sorgulanmaksızın kabul edilmesini ifade eder. Derrida'ya göre bu ikinci tür, pratik olarak gerçekleştirilebilir bir normdan ziyade, etik düşüncenin sınırlarını zorlayan bir imkân fikridir. Bu noktada Derrida'nın yaklaşımı, Emmanuel Levinas'ın ötekiye karşı koşulsuz sorumluluk anlayışından beslenir.³⁵

Bu bağlamda Derrida, konukseverlik kavramının dilsel kökenine yönelerek onun içsel çelişmesini daha da görünür kılar. Latince *hostis* kökünden türeyen “hospitality” (misafirperverlik) ile “hostility” (düşmanlık) arasındaki etimolojik yakınlık, konukseverliğin her zaman dışlayıcı bir potansiyeli de içinde taşıdığını belirlemektedir.³⁶ Böylece konukseverlik, kabul etme pratiği olmanın yanı sıra dışlama, sınır çizme ve egemenlik kurma süreçleriyle iç içe geçmiş aporetik bir yapı olarak tanımlanmaktadır.

Göç tartışmalarında bu etik gerilim, devlet sınırlarının açılması ya da kapatılması meselesinde somut bir hal kazanmaktadır. Joseph H. Carens, Chandran Kukathas ve Michael Blake gibi düşünürler, kozmopolit eşitlikçilik temelinde açık sınır tezini savunurlar. Carens, vatandaşlığı doğuştan elde edilen keyfi bir ayrıcalık olarak değerlendirerek, modern ulus-devlet sistemini feodal ayrıcalık düzenlerine benzetir. Ona göre, adil bir başlangıç durumunda bireyler, nerede doğacaklarını bilmedikleri için göç etme özgürlüğünü rasyonel olarak tercih edeceklerdir.³⁷ Benzer biçimde Blake, devlet sınırlarının doğal değil, tarihsel ve siyasal olarak inşa edilmiş yapılar olduğunu vurgulayarak, bireylerin bu yapılar nedeniyle hareket özgürlüğünden mahrum bırakılmasını eleştirir.³⁸ Kukathas ise özgürlük ve eşitlik ilkelerinin, göçmenler söz konusu olduğunda askıya alınmasının liberal demokrasinin kendi normatif temelleriyle çeliştiğini ileri sürer.³⁹

³² Ahmet Cüneyt Gültekin, “Bağışlanan konukseverlik ve Konuksever Bağışlama: Derrida Felsefesinde Etik (Olanaksız) ve Politika (Olanaklı) ilişkisi,” *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 17, (2014): 20.

³³ Kılıç, “Göçmen ve Ötekilik: Aynılığın Narsizmi mi Öteki'nin Konukseverliği mi? –Bir Göçmen Felsefesi Çağırısı,” 68.

³⁴ Derrida, *Konuksev (-er/-mez-) lik*, 7-8.

³⁵ Lortoğlu, “Suriyeli Mültecilerin “Misafir” Olma Hali Misafirperverlik Hukuku ve Etiği Açısından Bakış,” 59.

³⁶ Lortoğlu, “Suriyeli Mültecilerin “Misafir” Olma Hali Misafirperverlik Hukuku ve Etiği Açısından Bakış,” 61.

³⁷ Joseph H. Carens, “Aliens and Citizens: The Case for Open Borders,” *Review of Politics* 49, (1987): 252.

³⁸ Michael Blake, “Distributive Justice, State Coercion, and Autonomy,” *Philosophy and Public Affairs* 30, (2001): 257-296.

³⁹ Chandran Kukathas, “The Case for Open Immigration” in *Contemporary Debates in Applied Ethics*, ed. Cohen ve Wellman (Blackwell Publishing Ltd, 2005), 207-219.

Buna karşılık Christopher Heath Wellman ve Thomas Pogge gibi düşünürler, kapalı sınır tezini egemenlik ve sorumluluk kavramları üzerinden temellendirirler. Wellman, “birlik kurma özgürlüğü” (freedom of association) ilkesine dayanarak, siyasal toplulukların kimleri içeri alıp kimleri dışarıda bırakacağına karar verme hakkına sahip olduğunu ileri sürer. Ona göre, bu yaklaşımda devlet, bir tür gönüllü birlik olarak düşünülür ve bu birliğin sınırlarını belirleme hakkı, liberal ilkelerle çelişmez. Ayrıca Wellman’a göre devletlerin ahlaki yükümlülüğü, sınırlarını açmaktan ziyade, ihtiyaç sahiplerine sınırların dışında yardım etmektir. Bu doğrultuda düşünür, “adaleti dışarıya ihraç etmek” fikri, göçmen kabul etmeksizin de etik sorumlulukların yerine getirilebileceğini savunur.⁴⁰ Bu iki uç yaklaşım arasında Arash Abizadeh’in geliştirdiği “delikli sınırlar” modeli, normatif bir ara yol önerir. Abizadeh, sınırların meşruiyetinin yalnızca vatandaşların değil, bu sınırların etkilediği tüm bireylerin katılımını gerektirdiğini savunur.⁴¹ Böylece sınırlar ne mutlak biçimde kapatılmakta ne de tamamen ortadan kaldırılmakta; aksine daha kapsayıcı ve demokratik bir karar alma sürecine tabi kılınmaktadır. Thomas Pogge, göç olgusunu küresel adalet perspektifi içinde ele alarak, zengin ve ayrıcalıklı devletlerin yoksul ve kırılğan topluluklara karşı negatif ve pozitif yükümlülükler taşıdığını ileri sürer. Pogge’ye göre bu yükümlülükler, zorunlu olarak sınırların açılmasını veya göçmenlere vatandaşlık verilmesini gerektirmez; daha ziyade, küresel eşitsizlikleri yeniden üreten yapısal mekanizmaların dönüştürülmesini içerir. Bu yaklaşım, göçü bir “semptom” olarak görür: Asıl sorun, göçü doğuran adaletsiz küresel düzenin kendisidir. Bununla birlikte Pogge, normatif olarak daha radikal çözümleri dışlamasa da, siyasal uygulanabilirlik açısından devletlerin sınır ötesi yardım ve kurumsal reformlar yoluyla sorumluluklarını yerine getirmesini daha gerçekçi bir yol olarak değerlendirir. Ancak açık ve kapalı sınır yaklaşımlarının karşılaştırılması, her iki paradigmanın da göçmenlerin maruz kaldığı tahakküm ilişkilerini ortadan kaldırmada yetersiz kaldığını göstermektedir. Sınırların açılması, göçmenlerin yaşam hakkını ve güvenliğini garanti etmediği gibi; kapalı sınır politikaları da göçü ortadan kaldırmamakta, aksine daha tehlikeli ve gayri meşru yolların oluşmasına zemin sunabilmektedir.⁴²

Christopher Heath Wellman ve Pogge gibi düşünürler, bu tahakküm ilişkilerine dikkat çekmekle birlikte, çözümlü çoğunlukla sınırların dışında yardım mekanizmalarının güçlendirilmesinde görürler. Wellman’ın “birlik kurma özgürlüğü”ne dayanan yaklaşımı, siyasal toplulukların sınırlarını belirleme hakkını korurken, yardım yükümlülüğünü egemenlik ilkesine zarar vermeyecek biçimde sınır ötesine taşır. Ancak bu perspektif, tahakkümün küresel kapitalist düzen içinde nasıl sistematik biçimde üretildiğini yeterince açıklamakta yetersiz kalabilmektedir. Pogge ise küresel eşitsizliklerin yapısal karakterini vurgulayarak daha güçlü bir eleştiri sunar; buna karşın göçmenlerin sınırlar içinde maruz kaldıkları ayrımcılık, güvencesizlik ve sömür ilişkileri bu çerçevede ikincil planda kalabilmektedir. Bu nedenle sınırların açılması ya da kapatılması ikiliği, göç meselesini kavramak için yeterli bir analitik çerçeve sunmaz. Asıl mesele, göçü zorunlu kılan ve göç sürecinde yeniden üretilen tahakküm biçimlerinin ortadan kaldırılmasıdır. Bu noktada yaşam hakkı, tüm normatif tartışmaların öncelikli ilkesi olarak belirginlik kazanmaktadır. Göçmenlerin ölüm, şiddet ve istismarla karşı karşıya kaldığı bir dünyada, sınır politikalarına ilişkin teorik tartışmalar, ancak bu temel hakkı öncelediği ölçüde anlam kazanacaktır. Dolayısıyla etik sorumluluk, yalnızca sınır rejimlerinin düzenlenmesiyle sınırlı değil; yaşam hakkını güvence altına alacak küresel ve yerel mekanizmaların birlikte düşünülmesini gerektirmektedir.

2. Göç Kuram ve Teorilerinin Felsefi Arka Planı ve Etik Değerlendirmesi

Göç olgusunu bütüncül ve kapsayıcı bir biçimde açıklayabilen tekil bir kuramsal çerçevenin bulunmaması, bu olgunun çok katmanlı ve indirgenemez yapısından kaynaklanmaktadır. Göç, yalnızca ekonomik rasyonalite ile açıklanabilecek bir hareketlilik değil; aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasal, ailevi ve dini dinamiklerin kesişiminde ortaya çıkan karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle göç kuramları, çoğunlukla belirli tarihsel bağlamlar ve analitik

⁴⁰ Christopher H. Wellman, “Immigration and Freedom of Association. Ethics,” 119, sayı: 1 (2008): 109-110.

⁴¹ Arash Abizadeh, “Democratic Theory and Border Coercion: No Right to Unilaterally Control Your Own Borders,” *Political Theory* 36, (2008): 43-52.

⁴² Thomas W. Pogge, “Migration and Poverty” in *Citizenship and Exclusion*, ed. Veit Bader (Londra: Palgrave Macmillan, 1997), 23-24.

öncelikler doğrultusunda şekillenmiş, ancak göçün bütünsel doğasını kavramakta sınırlı kalmıştır. Bu durum, göç çalışmalarında teorik çoğulluğu zorunlu kılarken, diğer yandan farklı kuramsal yaklaşımlar arasında epistemolojik ve normatif gerilimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Yukarıda ifade edildiği üzere modern göç kuramlarının başlangıç noktası olarak kabul edilen Ernst Georg Ravenstein'in "Göç Kanunları" (Law of Migration) yaklaşımı, göçü belirli düzenlilikler ve nedensel ilişkiler üzerinden açıklamaya çalışan erken dönem pozitivist bir çerçeveye sunar.⁴³ Ravenstein'in yaklaşımı, göç hareketlerini mesafe, ekonomik fırsatlar ve nüfus dağılımı gibi değişkenlerle ilişkilendirerek, göçü rasyonel ve ölçülebilir bir olgu olarak kavramsallaştırır. Ancak bu yaklaşım, göçün öznel deneyim boyutunu, kültürel anlam dünyalarını ve etik sorunlarını ihmal etmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Dolayısıyla Ravenstein'in kuramı, göç çalışmalarında önemli bir başlangıç noktası olmakla birlikte, evrensel ve kapsayıcı bir açıklama sağlamamaktadır.

Göç kuramlarının felsefi arka planı incelendiğinde, bu kuramların hem betimleyici, hem de normatif varsayımlar içerdiği görülmektedir. Klasik göç kuramları genellikle rasyonel tercih teorisi ve ekonomik fayda maksimizasyonu gibi liberal bireycilik temelli varsayımlara dayanırken; çağdaş yaklaşımlar, yapısal eşitsizlikler, küresel kapitalizm ve güç ilişkileri gibi makro düzey dinamiklere odaklanmaktadır. Sosyokültürel kuramlar ise kimlik, aidiyet, kültürel etkileşim ve ötekilik gibi kavramlar üzerinden göçün anlam dünyasını analiz etmektedir. Bu farklı kuramsal yönelimler, göçün nedenleri ile birlikte nasıl anlaşılması gerektiğine dair farklı ontolojik ve epistemolojik çerçeveleri de yansıtmaktadır.

2.1. Klasik Dönem Göç Kuramları: Ernst G. Ravenstein, Everett Lee ve Neo-klasik Yaklaşımlar

Klasik göç kuramları, göçü nesnelleştirilebilir ve yasa-benzeri düzenlilikler içinde açıklama iddiasıyla ortaya çıkmış; bu yönüyle pozitivist epistemolojinin sosyal bilimlerdeki erken kurumsallaşmasının bir tezahürü olmuştur. Bu kuramlar, göçü büyük ölçüde ekonomik rasyonalite, mekânsal hareketlilik ve bireysel tercih modelleri üzerinden analiz ederek, göçmen özneyi fayda-maliyet hesabı yapan rasyonel bir özne olarak konumlandırır. Ancak bu yaklaşım, göçün etik, kültürel ve politik boyutlarını ikincil plana itmesi bakımından sınırlı bir açıklama gücüne sahiptir. Klasik kuramların başlangıç noktası olarak kabul edilen Ernst Georg Ravenstein'in "Göç Kanunları" yaklaşımı, göç olgusunu belirli düzenlilikler ve istatistiksel eğilimler üzerinden açıklamaya çalışan erken dönem bir model sunar. Ravenstein'in çalışması, William Farr'ın göçün belirli yasalarının olmadığı yönündeki iddiasına karşı geliştirilmiş olup, 1871 ve 1881 İngiliz nüfus sayımı verilerine dayanarak yedi temel göç kanunu ortaya koymuştur.⁴⁴ Bu kanunlar, göçün çoğunlukla kısa mesafeli olduğu, ekonomik merkezlere yöneldiği, kademeli biçimde gerçekleştiği ve zincirleme etkiler yarattığı gibi ampirik genellemeler içerir.⁴⁵ Ravenstein'in yaklaşımı, göçü mekânsal hareketlilik ve ekonomik çekim merkezleri bağlamında açıklayarak önemli bir başlangıç noktası oluşturmuşsa da, göçmen deneyiminin öznel ve etik boyutlarını dışarıda bırakmaktadır. Bu yönüyle kuram, insanı istatistiksel bir birime indirger ve göçü yapısal süreçlerin mekanik bir sonucu olarak kavramsallaştırır.

Klasik çerçevenin bir diğer önemli temsilcisi olan Everett S. Lee, göçü yalnızca sonuçları üzerinden değil, süreçsel ve karar verici boyutlarıyla ele alarak teorik çerçeveyi genişletmiştir. Lee'nin "İtme-Çekme Kuramı", göç kararını dört temel faktör üzerinden açıklar: Bulunulan yerin özellikleri, gidilecek yerin özellikleri, araya giren engeller ve bireysel faktörler. Bu model, göçü statik bir hareketten ziyade çok boyutlu bir karar süreci olarak kavramsallaştırır. Lee'nin yaklaşımı, bireyin değerlendirme kapasitesini merkeze alarak göçü öznel bir tercih süreci olarak yorumlar; ancak bu tercih, yine de rasyonel değerlendirme mantığına dayanır. "İtici" ve "çekici" faktörler arasındaki

⁴³ Mehmet Fikret Gezgin, "İşgücü Göçü Teorileri," *Journal of Economy Culture and Society* 23, (1991): 32.

⁴⁴ Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, 22.

⁴⁵ Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi," *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17, (2006): 69.

denge, bireyin göç kararını belirleyen temel mekanizma olarak sunulur.⁴⁶ Bu bağlamda kuram, bireyin içinde bulunduğu koşulları değerlendiren ve alternatifler arasında seçim yapan bir aktör olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bununla birlikte bu yaklaşım da, bireyin kararlarını şekillendiren tarihsel, politik ve yapısal güç ilişkilerini yeterince dikkate almaması nedeniyle eleştirilmiştir.

Klasik göç kuramlarının en sistematik biçimlerinden biri olan neo-klasik yaklaşım ise göçü açık biçimde ekonomik teori içine yerleştirir. Mikro düzeyde Larry Sjaastad tarafından geliştirilen model, göçü bir yatırım kararı olarak ele alır. Buna göre bireyler, göç sürecini maliyet-getiri analizi çerçevesinde değerlendirir ve beklenen getirinin maliyetleri aşması durumunda göç ederler. Bu yaklaşım, insanı rasyonel seçim yapan bir “homo economicus” olarak kavramsallaştırır ve göçü bireysel fayda maksimizasyonunun bir uzantısı olarak görür.

Makro düzeyde ise neo-klasik kuram, göçü ülkeler arasındaki ücret ve istihdam farklılıklarıyla açıklar. İşgücü arzının fazla olduğu bölgelerde düşük ücretler, emek kıtlığı olan bölgelerde ise yüksek ücretler göçü teşvik eden temel faktörlerdir.⁴⁷ Bu çerçevede göç, küresel ölçekte emek ve sermaye arasındaki dengesizlikleri dengeleyen bir mekanizma olarak görülür. Göç akışlarının yönü ve yoğunluğu, beklenen gelir farkları ve yapısal ekonomik eşitsizlikler tarafından belirlenir.⁴⁸ Ancak neo-klasik yaklaşımın bu açıklayıcı gücü, önemli bir indirgemeciliği de beraberinde getirmektedir. Göç, yalnızca ekonomik değişkenlere indirgenerek, bireyin etik, kültürel ve politik bağlamları göz ardı edilmektedir. Bu durum, göçmen öznenin deneyimini soyut bir ekonomik modele dönüştürür ve göçün yarattığı tahakküm, dışlanma ve hak ihlalleri gibi normatif sorunları görünmez kılmaktadır.

2.2. Klasik Dönem Göç Kuramlarına Dair Değerlendirme: Pragmatizm ve Homo Economicus

Klasik göç kuramları, büyük ölçüde pozitivist ve rasyonalist bir epistemolojik zemin üzerinden ele alınmaktadır. Bu çerçevede Ernst Georg Ravenstein’in göç kanunları, toplumsal olguları doğa bilimlerindeki yasalar benzeri düzenlilikler aracılığıyla açıklama girişimi olarak değerlendirilebilir.⁴⁹ Ancak bu yaklaşım, göç gibi çok boyutlu ve insani deneyimlere nüfuz eden bir olguyu indirgemeci bir biçimde kavramsallaştırma riskini beraberinde getirmektedir. Göçmen öznenin yaşadığı kimlik dönüşümleri, aidiyet krizleri ve varoluşsal kırılmalar, bu tarz bir modellemede büyük ölçüde görünmez hâle gelmektedir. İnsan, istatistiksel veriler ve hareketlilik kalıpları içinde nesneleştirilirken, göçün fenomenolojik boyutu ihmal edilebilmektedir. Etik açıdan değerlendirildiğinde, Ravenstein’in yaklaşımı göçün normatif içeriğini yeterince dikkate almamaktadır. Göç, çoğunlukla ekonomik rasyonaliteye dayalı pragmatik bir tercih olarak değerlendirilmektedir.⁵⁰ Bu noktada Adam Smith’in dolaylı pragmatizm anlayışıyla karşılaştırıldığında önemli bir ayırım ortaya çıkmaktadır. Smith’e göre birey, kendi çıkarını gözetirken aynı zamanda toplumsal faydaya da katkıda bulunur; çünkü insan, empati kurabilen ve başkalarının durumunu dikkate alan toplumsal bir varlıktır.⁵¹ Buna karşın klasik göç kuramlarında birey, çoğunlukla yalnızca kendi çıkarını maksimize eden bir özne olarak tasvir edilir.

Benzer bir indirgemecilik, Everett S. Lee’nin İtme-Çekme Kuramı’nda da karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere Lee’nin modeli, göç kararını bireyin itici ve çekici faktörleri rasyonel biçimde değerlendirmesi üzerinden açıklamaktadır.⁵² Bu yaklaşım, insan eylemini hesaplayıcı bir rasyonaliteye indirgerken, göçün duygusal,

⁴⁶ Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi,” 73.

⁴⁷ Fuat Güllüoğınar, “Göç Olgusunun Ekonomi Politikası ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme,” *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 4, (2012): 57.

⁴⁸ Şeyma Bozkaya ve Hakan Kum, “Neoklasik Makro Göç Kuramı Çerçevesinde Uluslararası Göç: En Çok Göç Alan Ülkeler Üzerine Bir Analiz,” *International Journal of Social Inquiry* 15, sayı: 1 (2022): 179.

⁴⁹ Ernst G. Ravenstein “The Laws of Migration,” *Journal of the Statistical Society* 48(2), (1885): 198-199.

⁵⁰ Ernst G. Ravenstein, “The Laws of Migration,” *Journal of the Royal Statistical Society* 52(2), (1889): 286.

⁵¹ Adam Smith, *The Wealth of Nations* (An Electronic Classics Series Publication Copyright, 2005), 230-270.

⁵² Lee, “A Theory of Migration,” 16.

tarihsel ve varoluşsal boyutlarını ikincil konuma yerleştirmektedir.⁵³ Bu noktada şu soru belirginleşir: Göç gerçekten yalnızca bireysel bir çıkar maksimizasyonu mudur, yoksa zorunluluk ve hak temelli bir eylem midir? Bu tartışma, Jeremy Bentham'ın faydacılık anlayışıyla ilişkilendirilebilir. Bentham'a göre en doğru eylem, en fazla sayıda insan için en yüksek mutluluğu sağlayandır.⁵⁴ Ancak göç bağlamında bu ilke, bireylerin daha iyi yaşam koşullarına yönelmesini rasyonel ve meşru kılarken, bu koşulların eşitsiz dağılımını sorgulamakta yetersiz kalabilmektedir. Lee'nin kuramındaki itici-çekici ikiliği de felsefi açıdan tartışmaya açıktır. Bu tür dikotomik kategoriler, toplumsal gerçekliğin çok katmanlı doğasını basitleştirerek, göç süreçlerinin karmaşıklığını indirgemeci bir tutumla yorumlamaktadır.

Neo-klasik göç kuramlarının mikro düzeyi, bu indirgemeci eğilimi daha da sistematik hâle getirmektedir. Larry Sjaastad'ın yaklaşımında göç, bireyin maliyet-getiri hesabına dayalı bir yatırım kararı olarak kavramsallaştırılır. Bu model, metodolojik bireycilik ve araçsal rasyonalite varsayımına dayanır.⁵⁵ Ancak göç gibi derin insani deneyimler içeren bir olgunun yalnızca rasyonel seçim modeliyle açıklanması daha önce de belirtildiği üzere, bireyin duygusal, kültürel ve varoluşsal boyutlarını ihmal edebilmektedir. Göçmen özne, bu çerçevede "karar veren aktör"e indirgenirken; travma, belirsizlik ve aidiyet kaybı gibi deneyimler teorik olarak dışarıda bırakılabilmektedir. Etik açıdan bu yaklaşım, göçü bireysel tercih düzeyine indirgediği için yapısal zorunlulukları görünmez kılar ve sorumluluğu bireye atfeder.

Makro düzey neo-klasik kuramlar ise göçü yapısal ekonomik eşitsizlikler üzerinden açıklayarak farklı bir indirgemecilik biçimi ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, göçü emek ve sermaye arasındaki küresel dengesizliklerin bir sonucu olarak kavramsallaştırırken, bireyin özne olarak sahip olduğu anlam üretme kapasitesini geri plana itmektedir. Göçmenler bu perspektifte çoğu zaman "işgücü akışı" ya da "ekonomik kaynak" olarak temsil edilmektedir. Bu durum, insanı yapısal süreçler içinde eriten bir ontolojiye işaret etmektedir. Her ne kadar makro kuramlar küresel eşitsizlikleri görünür kılma açısından önemli bir katkı sunsa da, bireysel deneyimi ve etik öznellik boyutunu ihmal etme riski taşıyabilmektedir. Ayrıca bu tür yapısal açıklamalar, sorumluluğun dağılmasına yol açarak etik hesap verebilirliği zayıflatabilmektedir.

2.3. Çağdaş Dönem Göç Kuramları: Yeni Ekonomi Kuramı, İkiye Bölünmüş Emek Piyasası ve Dünya Sistemleri Yaklaşımı

Çağdaş göç kuramları, klasik yaklaşımların bireyci ve indirgemeci varsayımlarına yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkmış; göç olgusunu daha geniş yapısal, kurumsal ve kolektif bağlamlar içinde ele alma yönünde önemli bir teorik dönüşüm sağlamıştır. Bu kuramlar, göçü bireysel rasyonel tercihlerin sonucu; toplumsal ilişkiler, üretim biçimleri ve küresel eşitsizlikler tarafından şekillenen çok boyutlu bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır.

Yeni Ekonomi Kuramı, bu dönüşümün en belirgin örneklerinden biridir. Bu yaklaşım, göç kararını birey düzeyinde değil; aile, hane halkı veya kültürel olarak bütünleşmiş üretim-tüketim birimleri düzeyinde ele almaktadır. Böylece göç, bireysel fayda maksimizasyonundan ziyade, kolektif risk yönetimi stratejisi olarak yorumlanmaktadır. Kurama göre hane halkları, hem gelirlerini artırmak amacıyla, hem de piyasa belirsizlikleri, kredi ve sigorta mekanizmalarının yetersizliği gibi riskleri dengelemek için göçü bir araç olarak kullanmaktadırlar.⁵⁶ Bu perspektif, göçü yalnızca ücret farklılıklarının deterministik bir sonucu olarak gören neo-klasik yaklaşımı aşarak, daha karmaşık ve kurumsal bir analiz düzlemine taşımaktadır. Nitekim ücret eşitsizliklerinin ortadan kalkması durumunda dahi göçün devam edebileceği iddiası, göçün sürekliliğini sağlayan dinamiklerin ekonomik olmanın ötesinde yapısal ve toplumsal olduğunu ortaya koymaktadır.

⁵³ Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, 30.

⁵⁴ Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (Batoche Books Kitchener, 2000), 224-234.

⁵⁵ Larry A. Sjaastad, "The Costs and Returns of Human Migration," *The Journal of Political Economy* 70(5), (2015): 82-83.

⁵⁶ D. S. Massey, J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino ve J. E. Taylor, "Theories of international migration: A review and appraisal," *Population and Development Review* 19(3), (1993): 431-466.

Çağdaş kuramların bir diğer önemli temsilcisi olan Michael J. Piore tarafından geliştirilen İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı, göçü kapitalist üretim ilişkilerinin içsel bir sonucu olarak ele almaktadır. Piore'ye göre gelişmiş ekonomiler, yapısal olarak ikiye ayrılmış bir işgücü piyasasına sahiptir: yüksek ücretli, güvenli ve prestijli işlerin yer aldığı birincil sektör ile düşük ücretli, güvencesiz ve düşük statülü işlerin yer aldığı ikincil sektör. Bu ikincil sektör, yerli işgücü tarafından çoğunlukla tercih edilmediği için, göçmen emeğine yönelik sürekli bir talep üretmektedir. Kuram, bu talebi yapısal enflasyon, motivasyon sorunları, ekonomik düalizm ve demografik faktörler üzerinden açıklamaktadır.⁵⁷ Göçmen emeği, esnek, düşük maliyetli ve kolay ikame edilebilir bir kaynak olarak sistemin yeniden üretiminde merkezi bir rol oynamaktadır. Böylece göç, arz yönlü olmanın yanı sıra talep yönlü bir süreç olarak anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, göçü açıklarken ekonomik yapılar ile toplumsal hiyerarşiler arasındaki ilişkiyi görünür kılması bakımından klasik kuramlardan ayrılmaktadır.

Çağdaş kuramların en kapsamlı yapısal analizlerinden birini sunan Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemleri Kuramı ise göçü küresel kapitalist sistemin tarihsel gelişimi içinde konumlandırmaktadır. Bu kuram, dünyayı merkez, yarı-çevre ve çevre olarak üçlü bir yapıya ayırarak, ekonomik ve siyasal eşitsizliklerin sistematik biçimde nasıl üretildiğini açıklamaktadır. Merkez ülkeler, çevre ülkelerin emek ve kaynaklarını kullanarak ekonomik üstünlüklerini sürdürürken; çevre ülkeler bu ilişki içinde bağımlı bir konumda kalmaktadır. Yarı-çevre ülkeler ise bu hiyerarşik yapı içinde ara bir rol üstlenmektedir. Bu perspektife göre göç, bireysel tercihlerden ziyade, küresel kapitalizmin yarattığı yapısal dönüşümlerin bir sonucudur. Sermayenin çevre ülkelere nüfuz etmesi, geleneksel üretim biçimlerini çözerek yerel ekonomileri kırılğan hâle getirir ve bu durum nüfusun yer değiştirmesine yol açmaktadır.⁵⁸

Sonuç olarak çağdaş göç kuramları, göç olgusunu bireysel rasyonaliteye indirgemek yerine, kolektif karar mekanizmaları, yapısal işgücü talepleri ve küresel eşitsizlikler çerçevesinde ele almaktadır. Bu kuramlar, göçün yalnızca ekonomik bir tercih değil; aynı zamanda toplumsal ilişkiler, üretim biçimleri ve güç yapıları tarafından belirlenen çok boyutlu bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

2.4. Çağdaş Dönem Göç Kuramlarının Felsefi ve Etik Değerlendirmesi: Küresel Eşitsizlikler ve Göçmen

Çağdaş göç kuramları, klasik yaklaşımların bireyci ve indirgemeci çerçevesini aşarak, göçü yapısal, ilişkisel ve küresel bağlamlar içinde yeniden konumlandırır. Bu dönüşüm, göçmen öznenin rasyonel bir karar verici, tarihsel, toplumsal ve ekonomik ilişkiler ağı içinde şekillenen bir varlık olarak anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Bununla birlikte bu kuramlar, her ne kadar klasik homo economicus modelini eleştirirse de, çoğu zaman farklı düzeylerde indirgemeci eğilimleri sürdürmektedir.

Yeni Ekonomi Kuramı, birey-merkezli analiz yerine hane halkını ve toplumsal ağları merkeze alarak önemli bir teorik açılım sunar. Bu yaklaşımda göç, bireysel fayda maksimizasyonundan ziyade kolektif risk yönetimi stratejisi olarak kavramsallaştırılır. Böylece özne, ilişkisel bir bağlam içinde yeniden tanımlanır. Ancak bu genişleme, rasyonaliteyi ortadan kaldırmaz; aksine onu kolektif düzeye taşımaktadır. Göç kararı hâlâ araçsal akıl çerçevesinde açıklanır ve ekonomik strateji olarak yorumlanır. Etik açıdan bakıldığında, Yeni Ekonomi Kuramı göçü büyük ölçüde bir "strateji" olarak ele aldığı için normatif sorunları arka plana iter. Göçmenlerin maruz kaldığı yapısal adaletsizlikler, hak ihlalleri ve kırılğanlıklar bu çerçevede ikincil hâle gelir. Bu noktada Giorgio Agamben'in "çıplak hayat" (bare life) kavramı, göçmen deneyimini anlamada kritik bir kavramsal araç sunar. Agamben'e göre modern egemenlik, bazı bireyleri siyasal topluluğun dışında bırakarak onları yalnızca biyolojik varlık düzeyine indirger.⁵⁹ Göçmenler, bu

⁵⁷ Yılmaz Daşlı ve Nihat Harmandaoğlu, "İlk Çağdan Günümüze Göç ve Göçü Açıklamaya Yönelik Kuramlar," *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 10, sayı: 3 (2024): 375-376.

⁵⁸ Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür*, çev. Mustafa Özel. (İstanbul: İz Yayınları, 1998), 17-18.

⁵⁹ Giorgio Agamben, *Homo Sacer*, çev. Daniel Heller-Roazen. (America: Standfor University Press, 1998), 71-84.

anlamda hakların askıya alındığı “ara” bir konumda bulunur. Benzer biçimde Judith Butler, göçmenleri “kırılganlık” kavramı üzerinden ele alarak, onların hukuk dışı bırakılmaya ve şiddete açık bir konumda olduklarını vurgular. Butler’a göre bu kırılganlık, yalnızca bireysel değil; küresel eşitsizliklerin ve siyasal şiddetin bir sonucudur.⁶⁰ Bu perspektif, göçü bir strateji olmaktan ziyade, çoğu zaman bir “maruz kalma” durumu olarak üzerinde yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı ise güçlü bir yapısalcı perspektif sunarak göçü kapitalist üretim sisteminin içsel bir gereksinimi olarak açıklamaktadır. Bu yaklaşım, göçmen emeğinin sistematik biçimde düşük statülü, güvencesiz ve esnek işlerde konumlandırıldığını göstererek, emek sömürsünü görünür kılma açısından önemli bir eleştirel katkı sağlamaktadır.⁶¹ Ancak bu kuram, göçmen özneyi büyük ölçüde “işgücü” kategorisi içinde eritmektedir. Ontolojik açıdan bakıldığında insan, ekonomik yapının bir bileşeni olarak kavramsallaştırılır ve öznel deneyim geri plana itilir. Bu durum, insanı araçsallaştıran ve onu sistemin işleyişine indirgenen bir varlık olarak gören indirgemeci bir anlayışa işaret etmektedir. Dolayısıyla kuram, yapısal eşitsizlikleri ifşa etme gücüne sahip olmakla birlikte, göçmenin etik özne olarak tanınması konusunda sınırlı kalmaktadır.

Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemleri Kuramı ise göçü küresel kapitalist sistemin tarihsel ve yapısal eşitsizlikleri içinde konumlandırarak daha geniş bir açıklama çerçevesi sunmaktadır. Bu yaklaşım, göçü merkez-çevre ilişkileri, bağımlılık yapıları ve küresel sermaye hareketleri bağlamında analiz etmektedir. Böylece göç, bireysel tercihlerden ziyade, küresel sistemin yarattığı zorunlu yer değiştirmelerin bir sonucudur.⁶² Ancak bu güçlü yapısal analiz, determinist bir eğilim taşımaktadır. Göçmen özne, çoğu zaman sistemin işleyişine bağlı bir unsur olarak kavranır ve bireysel eylem kapasitesi sınırlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu durum, öznel deneyimin ve anlam üretiminin teorik olarak geri planda kalmasına yol açabilmektedir. Etik açıdan Dünya Sistemleri Kuramı, küresel eşitsizlikleri ve sömürü ilişkilerini görünür kılması bakımından önemli bir eleştirel zemin sunar. Göçü adaletsiz ekonomik yapıların bir sonucu olarak ele alması, sorumluluk ve adalet tartışmalarını küresel ölçekte üzerinde yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Ancak bu kuram, normatif düzeyde ne yapılması gerektiğine dair açık bir etik çerçeve sunmakta sınırlıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde çağdaş göç kuramları, göçü bireysel bir tercih ya da çıkar meselesi olmaktan çıkararak, küresel iktidar ilişkilerinin ve yapısal eşitsizliklerin ürettiği zorunlu bir hareketlilik olarak yeniden tanımlamaktadır. Bu çerçevede göç, bir “seçim” olmakla birlikte çoğu zaman bir “maruz kalma” durumudur. Bu dönüşüm, göç tartışmalarını doğrudan sınır politikaları, egemenlik, insan hakları ve küresel adalet meseleleriyle ilişkilendirmektedir.

2.5. Sosyokültürel Göç Kuramları: Parekh, Göç Sistemleri ve Ağ (Network) Yaklaşımı

Sosyokültürel göç kuramları, göç olgusunu yalnızca ekonomik rasyonalite veya yapısal zorunluluklar üzerinden açıklayan yaklaşımlara karşı, anlam, kimlik, aidiyet ve toplumsal ilişkiler bağlamında yeniden düşünme imkânı sunmaktadır. Bu kuramlar, göçü bireysel ya da makro ekonomik süreçlerin ötesinde, kültürel etkileşimler, tarihsel bağlar ve sosyal ağlar içinde şekillenen çok boyutlu bir olgu olarak kavramsallaştırır.

Bhikhu Parekh, göç meselesini üç farklı normatif yaklaşım üzerinden ele alarak bu alanda önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. İlk yaklaşım olan liberal göç teorisi, bireyin yetkinlikleri ve kapasitesi temelinde evrenselci bir perspektif benimsemektedir. Bu anlayışta birey, belirli asgari toplumsal koşulları karşılayabildiği sürece, din, etnisite ya da kültürel aidiyetlerinden bağımsız olarak herhangi bir topluma katılabilir. Ancak bu görünürde evrenselci

⁶⁰ Judith Butler, *Precarious Life* (London & New York: Verso, 2003), 50-70.

⁶¹ Büşra Uslu Ak, “Göç Kavramı ve Kuramları,” *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 8(72), (2021): 1755.

⁶² Uslu Ak, “Göç Kavramı ve Kuramları,” 1754.

yaklaşım, nihai olarak devlet egemenliği tarafından sınırlandırılır; göçün kapsamı ve koşulları, ekonomik ve politik ihtiyaçlara göre belirlenmektedir. İkinci yaklaşım olan toplumcu göç teorisi ise bireyi, ait olduğu toplumsal bağlamdan bağımsız düşünülemez bir varlık olarak ele almaktadır. Bu perspektife göre toplum, yalnızca bireylerin toplamından ibaret değil; ortak değerler, tarihsel hafıza ve kültürel süreklilik temelinde şekillenen organik bir bütündür. Bu nedenle göç, yalnızca ekonomik bir hareketlilik olmamakta, toplumsal dokunun devamlılığı açısından değerlendirilmesi gereken bir süreç özelliği de taşımaktadır. Göçmenlerin kabulü, kültürel uyum ve süreklilik kriterlerine bağlanır. Üçüncü yaklaşım olan etnik ya da milliyetçi perspektif ise ulusal kimliği kan bağı ve tarihsel birliktelik üzerinden tanımlayarak, göçü son derece sınırlayıcı bir çerçevede ele almaktadır. Bu anlayışta göçmen, ancak geçici bir “misafir” olarak kabul edilir ve kalıcı aidiyet çoğunlukla reddedilir.⁶³ Parekh’in bu üçlü tasnifi, göç tartışmalarının sosyolojik, derin biçimde normatif ve politik olduğunu ortaya koyar.

Göç Sistemleri Kuramı, göçü bireysel tercihlerden ziyade ülkeler arasındaki tarihsel, ekonomik ve siyasal ilişkiler ağı içinde ele alır. Bu yaklaşım, göç akışlarının rastlantısal olmadığını; aksine, geçmişte kurulmuş olan sömürgecilik ilişkileri, ticaret ağları ve kültürel etkileşimler tarafından şekillendiğini savunur. Örneğin, belirli ülkeler arasındaki göç ilişkileri, çoğu zaman tarihsel bağımlılık ve karşılıklı etkileşim süreçlerinin bir uzantısıdır.⁶⁴ Bu bağlamda göç, ekonomik fırsatlara yönelim olmakla birlikte, tarihsel olarak inşa edilmiş ilişkilerin sürekliliği içinde gerçekleşen yapısal bir olgudur. Böylece kuram, göçü uluslararası sistemin kurumsal ve tarihsel boyutlarıyla birlikte analiz ederek, klasik yaklaşımların dar çerçevesini aşar.⁶⁵

Ağ (Network) teorisi ise göç süreçlerinde sosyal ilişkilerin belirleyici rolüne odaklanır. Bu yaklaşım, göçmenler ile potansiyel göçmenler arasında kurulan bilgi, deneyim ve dayanışma ağlarının, göç kararlarını şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Daha önce göç etmiş bireylerin sağladığı bilgi ve destek, göçün maliyetlerini ve risklerini azaltarak yeni göç hareketlerini teşvik etmektedir. Bu durum, göçün kendi kendini yeniden üreten bir süreç hâline gelmesine yol açmaktadır.⁶⁶ Zamanla bu ağlar kurumsallaşarak, yalnızca bireysel değil; topluluk düzeyinde işleyen sosyoekonomik yapılara dönüşmektedir.

2.6. Sosyokültürel Göç Kuramları: Öteki, Misafirperverlik ve Sorumluluk

Bhikhu Parekh’in yaklaşımı, göç tartışmalarına güçlü bir normatif ve çoğulcu zemin kazandırmıştır. Parekh, insanı yalnızca özerk tercihlerde bulunan soyut bir birey olarak değil; kültürel bağlamlar içinde şekillenen ilişkisel bir varlık olarak kavramsallaştırır. Bu yönüyle yaklaşımı, liberal bireycilik ile komüniteryan düşünce arasında bir denge kurma çabası taşımaktadır.⁶⁷ Ancak kültürel farklılıkların tanınması ile evrensel değerlerin korunması arasındaki ilişki, Parekh’in düşüncesinde tam anlamıyla çözümlenmiş değildir. Kültürel pratiklerin tanınması gerektiği yönündeki vurgu, bazı durumlarda bireysel hak ve özgürlüklerle çatışabilir ve bu da normatif ölçütlerin belirsizleşmesine yol açabilmektedir. Aynı zamanda Parekh’in yaklaşımı, tanınma, karşılıklı saygı ve kültürel adalet ilkelerini merkeze alması bakımından çağdaş göç etiğine önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak bu yaklaşımın kültürel görecilik riskini bütünüyle bertaraf edememesi, özellikle insan hakları ihlallerinin eleştirisi söz konusu olduğunda normatif bir belirsizlik ortaya çıkarabilmektedir.

Göç Sistemleri Kuramı ise daha bütüncül ve ilişkisel bir ontolojiye dayanarak göçü çok katmanlı etkileşim ağları içinde kavramsallaştırır. Bu yaklaşım, göçü tekil nedenlere indirgemek yerine, tarihsel süreklilikler, sömürgecilik ilişkileri, ekonomik bağımlılıklar ve politik bağlar üzerinden analiz etmektedir. Bu yönüyle göçü küresel adalet

⁶³ Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, 41-45.

⁶⁴ Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi,” 82.

⁶⁵ Daşlı ve Harmandaoğlu, “İlk Çağdan Günümüze Göç ve Göçü Açıklamaya Yönelik Kuramlar,” 377.

⁶⁶ İbrahim Ethem Akyıldız, “Göç Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi,” *B.U.Ü. İİBF Dergisi* 5, sayı: 2 (2016): 162.

⁶⁷ Bhikhu Parekh, *Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, çev. Bilge Tanrıseven. (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002), 104.

ve tarihsel sorumluluk bağlamında yeniden tartışmaya açmaktadır. Ancak “sistem” kavramına yapılan vurgu, bireyin öznel deneyimini ve varoluşsal boyutunu geri plana bırakabilmektedir. Göçmen, çoğu zaman bu çerçevede bir “akış unsuru” ya da sistemin bir bileşeni olarak temsil edilmektedir. Bu durum, fenomenolojik açıdan göç deneyiminin yaşantısal derinliğinin yeterince görünür olmamasına yol açabilmektedir. Etik açıdan Göç Sistemleri Kuramı, eşitsizlikleri görünür kılma gücüne sahip olmakla birlikte, bu eşitsizliklerin nasıl giderileceğine dair normatif bir açılım sunmakta sınırlıdır. Kuram, adaletsizlikleri teşhis eder; ancak sorumluluğun kimde olduğu, hangi aktörlerin yükümlülük taşıdığı ve göçmen haklarının nasıl korunacağı gibi sorulara açık yanıtlar sağlamamaktadır.

Ağ (Network) teorisi ise göçü sosyal ilişkiler ve karşılıklı etkileşimler üzerinden açıklayarak birey ile yapı arasındaki keskin ayrımı aşma potansiyeli taşımaktadır. Göçmenler arasındaki dayanışma ağları, bilgi aktarımı, ekonomik destek ve psikolojik güvenlik sağlayarak göç süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Bu yönüyle kuram, göçmenlerin pasif değil; aktif ve ilişkisel aktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu yaklaşım, ağların çoğu zaman nötr ve işlevsel yapılar olarak ele alınması nedeniyle eleştiriye açıktır. Oysa bu ağlar içinde de güç ilişkileri, hiyerarşiler ve sömürü biçimleri bulunabilir. İnsan kaçakçılığı, kayıt dışı emek ve sosyal dışlanma gibi olgular, bu ağların karanlık yüzünü oluşturur. Dolayısıyla ağ kuramı, dayanışmayı görünür kılarken, eşitsizlikleri yeterince mesele etmeyebilir.

Sosyokültürel göç kuramları genel olarak değerlendirildiğinde, göçün ekonomik ya da yapısal bir zorunluluk olmanın yanı sıra, ilişkisel, kültürel ve etik bir süreç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede temel sorular belirginleşir: Göçmen “öteki” midir? Toplumların göçmenlere karşı etik sorumlulukları nelerdir? Göç bir hak olarak nasıl temellendirilebilir?

Bu sorular, klasik ve çağdaş etik teorilerle doğrudan ilişkilidir. Immanuel Kant’a göre göç, dünya vatanlaşığı çerçevesinde evrensel bir hak olarak düşünülebilir ve bu hak, konukseverlik ilkesiyle temellendirilir.⁶⁸ Bu anlayışta hem göçmenin hem de ev sahibi toplumun karşılıklı sorumlulukları bulunmaktadır. Buna karşılık Emmanuel Levinas, göçmen meselesini “öteki” kavramı üzerinden ele alır. Levinas’a göre öteki, asla tam anlamıyla kavranamayacak bir başkalığı temsil eder ve bu başkalık, etik sorumluluğun temelini oluşturur. Öteki ile kurulan ilişki, hiçbir zaman tamamlanmayan, sürekli açık kalan bir sorumluluk alanıdır. Levinas’ın “koşulsuz misafirperverlik” anlayışı, ötekinin kabulünü herhangi bir hukuki ya da siyasal koşula bağlamayan radikal bir etik perspektif sunar. Bu yaklaşım, ev sahibinin konumunu da dönüştürerek, mülkiyet ve egemenlik kavramlarını sorgular. Ancak bu radikal etik, pratik düzeyde siyasal ve hukuki sınırlarla karşı karşıya gelir. Bu nedenle Levinas’ın düşüncesi, etik ile siyaset arasındaki gerilimi en görünür hâle getiren yaklaşımlardan biridir. Göçmenler, mülteciler ve yerinden edilmiş bireyler bağlamında bu etik perspektif, sorumluluğun yalnızca hukuki statülerle değil; insan olmanın kendisiyle temellendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.⁶⁹

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, göç olgusunun yalnızca ekonomik rasyonalite, güvenlik politikaları veya demografik hareketlilik üzerinden açıklanamayacağını; aksine göçün, insanın ötekiyle karşılaşmasında ortaya çıkan ontolojik, etik ve politik bir kırılma alanı olduğunu ileri sürmektedir. Klasik ve çağdaş göç kuramları, göçün belirli yönlerini açıklama gücüne sahip olmakla birlikte, çoğu zaman göçmeni ya ekonomik fayda arayan “rasyonel aktör”e ya da küresel sistemin edilgen bir unsuruna indirgeme eğilimi taşımaktadır. Oysa göçmen özne, yalnızca hareket eden bir beden değil; aynı zamanda tanınma, aidiyet, güvenlik ve insanî değer arayışı içinde bulunan etik bir varoluştur. Bu bağlamda çalışma, göçü açıklamak için “İlişkisel Etik Göç Modeli” olarak adlandırılabilir yeni bir kuramsal yaklaşım önermektedir. Bu modele göre göç, yalnızca itici-çekici faktörler veya küresel eşitsizlikler tarafından belirlenen bir süreç değil; benlik, öteki, sınır ve sorumluluk arasındaki ilişkisel gerilimler içinde şekillenen çok katmanlı bir etik

⁶⁸ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 18-26.

⁶⁹ Lortoğlu, “Suriyeli Mültecilerin “Misafir” Olma Haline Misafirperverlik Hukuku ve Etiği Açısından Bakış,” 59.

karşılaşmadır. Böyle bir yaklaşım, göçmeni nesneleştiren pozitivist paradigmanın ötesine geçerek, göç deneyimini insan onuru, kırılma ve karşılıklı sorumluluk ekseninde yeniden düşünmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma, modern ulus-devletin sınır, vatandaşlık ve aidiyet merkezli siyasal tahayyülünün, göçmen özneyi çoğu zaman hukuki olarak tanımlanmış fakat etik olarak dışlanmış bir konuma ittiğini göstermektedir. Kant'ın koşullu konukseverliği, Levinas'ın sonsuz sorumluluk etiği, Arendt'in "haklara sahip olma hakkı" yaklaşımı ve Derrida'nın aporetik konukseverlik anlayışı birlikte değerlendirildiğinde, göç meselesinin yalnızca güvenlik politikalarıyla değil; etik bir birlikte-varoluş problemi olarak ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle gelecekteki göç çalışmalarının, ekonomik belirleyiciler kadar etik kırılma, tanıma, ötekilik ve insan onuru kavramlarına da yönelmesi gerekmektedir. Özellikle dijital gözetim rejimleri, iklim kaynaklı zorunlu göçler ve yeni sınır teknolojileri düşünüldüğünde, göç olgusu artık yalnızca mekânsal hareketlilik değil; insanlığın ortak etik geleceğini belirleyecek küresel bir sınama alanı hâline gelmiştir. Bu çalışma, tam da bu noktada göçü "yönetilmesi gereken bir kriz" değil, insanın ötekiyle kurduğu ilişkinin ahlaki niteliğini açığa çıkaran bir medeniyet testi olarak değerlendirmeyi önermektedir.

Kaynakça

- Abizadeh, Arash. "Democratic Theory and Border Coercion: No Right to Unilaterally Control Your Own Borders," *Political Theory* 36, (2008): 37-65.
- Agamben, Giordino. *Homo Sacer*. Çeviren: Daniel Heller Roazen, New York: Standford University Press, 1998.
- Akkayan, Taylan. *Göç ve Değişme*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979.
- Akyıldız, İbrahim Ethem. "Göç Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi," *B.U.Ü. İİBF Dergisi* 5, sayı: 2 (2016): 127-176.
- Altunbay, Müzeyyen. "Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut'ta Misafirperverlik ve İzzeti İkrâm," *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 56, (2016): 359-371.
- Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu*. Çeviren: Bahadır Sina Şeker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Arendt, Hannah. *Totalitarizmin Kaynakları 2: Emperyalizm*. Çeviren: Bahadır Sina Şeker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Balcı, Mesut Emre. "Zorunlu Göç: Kimlik, Aidiyet ve Uyum Çerçevesinde Bir Değerlendirme," *Tezkire Dergisi* 81, (2022): 109-124.
- Bentham, Jeremy. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Kitchener: Batoche Books, 2000.
- Blake, Michael. "Distributive Justice, State Coercion, and Autonomy," *Philosophy and Public Affairs* 30, (2001): 257-296.
- Bozkaya, Şeyma ve Hakan Kum. "Neoklasik Makro Göç Kuramı Çerçevesinde Uluslararası Göç: En Çok Göç Alan Ülkeler Üzerine Bir Analiz," *International Journal of Social Inquiry* 15, sayı: 1 (2022): 177-194.
- Butler, Judith. *Prekarious Life*. London & New York: Verso, 2003.
- Carens, Joseph H. "Aliens and Citizens: The Case for Open Borders," *Review of Politics* 49, (1987).
- Çağlayan, Savaş. "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi," *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17, (2006): 67-91.
- Çırakman, Elif. "Levinas'ta Öteki ve Adalet: Eleştirel Bir Not," *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 13, sayı: 4 (2000): 179-199.
- Daşlı, Yılmaz ve Nihat Harmandaoğlu. "İlk Çağdan Günümüze Göç ve Göçü Açıklamaya Yönelik Kuramlar," *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 10, sayı: 3 (2024): 370-381.
- Gezgin, Mehmet Fikret. "İşgücü Göçü Teorileri," *Journal of Economy Culture and Society* 23, (1991): 31-50.
- Gezer Oğuz, Özden. "Göç, Kimlik ve Aidiyet Ekseninde Nil Yalter," *İdil Dergisi* 74, 1504-1518.
- Gültekin, Ahmet Cüneyt. "Bağıslanan Konukseverlik ve Konuksever Bağışlama: Derrida Felsefesinde Etik (Olanaksız) ve Politika (Olanaklı) İlişkisi," *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2014): 13-34.
- Güllüpınar, Fuat. "Göç Olgusunun Ekonomi Politikası ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme," *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 4, (2012): 53-85.
- IOM (International Organization for Migration). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Editörler: Richard Perruchoud ve Jillyanne Redpath-Cross. 2. baskı.
- Kant, Immanuel. *Ebedi Barış Üzerine*. Çevirenler: Yavuz Abadan ve Seha L. Meray, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960.
- Kara, Polat ve Recep Korkut. "Türkiye'de Göç, İltica ve Mülteciler," *Türk İdare Dergisi* 467, (2010): 153-162.
- Kıykaç, Berkant. "Eşikteki Misafir: Derrida'nın Konukseverlik Anlayışı Işığında Yunan Mitlerinin İncelenmesi," *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi* 12, sayı: 1 (2025): 98-108.
- Kılıç, Ramazan. "Göçmen ve Ötekilik: Aynılığın Narsizmi mi Öteki'nin Konukseverliği mi? Bir Göçmen Felsefesi

- Çağrısı,” *Dini Araştırmalar Dergisi* 10, (2023): 61-79.
- Kukathas, Chandran. “The Case for Open Immigration” in *Contemporary Debates in Applied Ethics*, Editörler: Cohen and Wellman, 207-219. Oxford: Blackwell, 2005.
- Lee, Everett. “A Theory of Migration” in *Theories of Migration*, Editör: Robin Cohen, 14-24. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 1996.
- Levinas, E. *Totality and infinity I*. Çeviren: A. Lingis, Duquesne University Press, 2003.
- Lortoğlu, Ceylan. “Suriyeli Mültecilerin ‘Misafir’ Olma Haline Misafirperverlik Hukuku ve Etiği Açısından Bakış,” *İnsan & İnsan Dergisi* 11, (2017): 54-80.
- Massey, Douglas S., Jorge Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino ve J. Edward Taylor. “Theories of International Migration: A Review and Appraisal,” *Population and Development Review* 19: 3, (1993): 431-466.
- Özer, İnal. *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2004.
- Parekh, Bhikhu. *Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*. Çeviren: Bilge Tanrıseven, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002.
- Pogge, Thomas W. “Migration and Poverty” in *Citizenship and Exclusion*, Editör: Veit Bader, 23-24. London: Palgrave Macmillan, 1997.
- Ravenstein, Ernst G. “The Laws of Migration,” *Journal of the Statistical Society* 48/2, (1885): 167-235.
- Ravenstein, Ernst G. “The Laws of Migration,” *Journal of the Royal Statistical Society* 52/2, (1889): 241-305.
- Sjaastad, Larry A. “The Costs and Returns of Human Migration,” *The Journal of Political Economy* 70/5, (2015): 80-93.
- Smith, Adam. *The Wealth of Nations*. Electronic Classics Series, 2005.
- Tiryaki Yenilmez, Dilek. “Deprem ve Göç İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme,” *Akademik Düşünce Dergisi* 7, (2023): 39-52.
- Türker, Çağlar. “Göç Kavramları İçin Kavramsal Bir Çerçeve,” *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi* 5, sayı: 8 (2018): 26-59.
- Uslu Ak, Büşra. “Göç Kavramı ve Kuramları,” *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 8/72, (2021): 1749-1758.
- Üner, Sunday. *Nüfusbilim Sözlüğü*. Ankara: H.Ü. Yayınları, 1972.
- Wallerstein, Immanuel. *Jeopolitik ve Jeokültür*. Çeviren: Mustafa Özel, İstanbul: İz Yayınları, 1998.
- Wellman, Christopher Heath. “Immigration and Freedom of Association,” *Ethics* 119, sayı: 1 (2008): 109-141.
- Yalçın, Cemal. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.
- Yılmaz, Abdurrahman. “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri,” *Turkish Studies* 9, sayı: 2 (2014): 1685-1704.
- Yılmaz, Hayriye Erbaş ve Özlem Alioğlu Türker. “Göç Araştırmaları Alanında Kavramsal Sorunlar ve Etik/Politik Sorumluluk,” *DTCF Dergisi* 59, 2, (2019): 883-911.